

Cools, H., Koblussek, M., Noldus, B., *Your humble servant. Agents in Early Modern Europe* (Hilversum: Verloren, 2006, 167 blz., €29,-, ISBN 90 6550 908 9).

Het centrale thema van deze beknopte en fraai geïllustreerde bundel, met tien bijdragen en een introductie, is de bemiddeling in vroegmodern Europa via tussenpersonen die we in het Nederlands kunnen aanduiden als agenten, makelaars, vertegenwoordigers, factours, correspondenten et cetera. Bij de uitoefening van macht en het verkrijgen van prestige, de uitwisseling van informatie en kennis, alsook de overdracht van producten en de verlening van diensten speelden zij vaak cruciale rollen. Hun betekenis en relatieve aantal lijkt het grootst te zijn geweest in de periode waarin goed geschakelde Europese postverbindingen nog ontbraken, met andere woorden vóór de tweede helft van de zeventiende eeuw. Jan Willem Veluwenkamp maakt dit in elk geval aannemelijk voor het Nederlandse handelsverkeer tussen 1500 en 1800. Om verre handelscontacten op te bouwen en te onderhouden gingen Nederlandse kooplieden tot circa 1650 zelf op zakenreis of lieten zij zich vertegenwoordigen door nauwe verwanten of andere betrouwbare personen. Zo ontstonden er diverse Nederlandse handelskolonies in belangrijke Europese havensteden. Deze werden echter overbodig toen de Nederlandse kooplieden via correspondenties handel konden drijven, eerst nog via landgenoten in den vreemde en in de loop van de achttiende eeuw rechtstreeks met hun buitenlandse collega's.

Het communicatieve belang van het postwezen onderstreept ook Heiko Droste in zijn bijdrage over het vroege Zweedse postverkeer. Hij wijst bijvoorbeeld op de verspreiding van gedrukte kranten die door de verbetering van de postverbindingen over geheel Europa mogelijk werd. We mogen aannemen dat de behoefte aan particuliere informanten hierdoor is afgenomen. Anderzijds was er uiteraard door de toename van het krantenaanbod sprake van groei van het aantal nieuwsleveranciers. Droste staat echter vooral stil bij andere varianten van tussenpersonen, in het bijzonder de zogenaamde 'postagenten' die Zweden voor het eerst in Hamburg stationeerde in 1619. Deze bemiddelaars bepaalden onder meer de verdere route van koninklijke brieven uit Zweden naar hun plaatsen van bestemming. De start van de Zweedse post viel ongeveer samen met de vestiging van de eerste Zweedse ambassadeur in Den Haag, in 1610. De titel 'Sending a letter between Stockholm and The Hague' zou daarom toepasselijker zijn geweest voor Drostes artikel dan 'Sending a letter between Amsterdam and Stockholm'.

Alleen al uit bovenstaande mag worden geconcludeerd dat het onderwerp van deze bundel typisch een thema is dat om een Europa-wijde benadering vraagt. Ook de meeste andere bijdragen, waarin vele voorbeelden van tussenpersonen die werkzaam waren voor buitenlandse opdrachtgevers ten tonele worden gevoerd, illustreren dit. Opvallend is echter het verhoudingsgewijs grote aantal aanwezige Nederlandse onderwerpen en voorbeelden in *Your humble servant*. Gedeeltelijk valt dit natuurlijk te verklaren vanuit de herkomst en het kader van de bundel (i.e. het Leidse onderzoeksproject 'Double Agents: Cultural and Political Brokerage in Early Modern Europe') en de instelling waar de auteurs in 2004 hun papers presenteerden (i.e. het Koninklijk Nederlands Instituut te Rome). Of zouden de Nederlanders, met name in de zeventiende eeuw, inderdaad een bovengemiddeld aandeel in de vroegmoderne

Europese bemiddeling hebben gehad? Deze vraag blijft hier vooralsnog in het midden.

De meeste bijdragen in deze bundel passen binnen het tegenwoordig veel bestudeerde patroon van ‘cultural transfer’. Dit geldt bijvoorbeeld voor Marika Kobluseks bijdrage over ‘book agents’ en de papers over ‘art agents’ van David Howarth, Badeloch Noldus, Brendan Dooley, Filip Vermeulen en — in mindere mate — Hans Cools. Ook voor de politieke en diplomatieke agenten is de nodige aandacht, met name in de papers van Thomas Dandeleet en Geert Janssen. Beide auteurs geven nader inzicht in de werking van patronage- en cliënteverhoudingen bij agenten, Dandeleet aan de hand van de Italiaanse Colonna’s die de Spaanse kroon dienden en Janssen via de netwerken die de Friese stadhouder Willem Frederik opbouwde (zie inmiddels ook zijn proefschrift *Creaturen van de macht* uit 2005). Buitengewoon exemplarisch voor de veelzijdigheid van agenten is de intrigerende bijdrage van Hans Cools over het verblijf van de Toscaanse agent Francesco Feroni in Amsterdam tot 1673, die bemiddelde in zulke uiteenlopende zaken als granen, slaven en tapijten.

Een chronologische, geografische en/of thematische indeling heb ik niet kunnen ontdekken in deze bundel. In de introductie camoufleert redactielid Koblusek dit enigszins modieus door een ‘caleidoscopisch tableau van agenten’ aan te kondigen. Deze caleidoscopische aanpak leidt ertoe dat de lezer onnodig heen en weer wordt geslingerd tussen de twee meest behandelde typen van tussenpersonen, de kunst-agenten en de politiek-diplomatieke informanten, met willekeurige andere variaties daar nog weer tussenin. Dit belemmert het meedenken over overeenkomstige kenmerken van vergelijkbare agenten en het bespeuren van veranderingen in de tijd. Als een eerste inventarisatie van kenmerken van de vroegmoderne agent is deze bundel wel geslaagd. Het wachten is nu op uitvoeriger studies vanuit het genoemde Leidse onderzoeksproject.

Joop W. Koopmans

Davies, M. G., *The masonic muse. Songs, music and musicians associated with Dutch freemasonry: 1730-1806* (Dissertatie Utrecht 2003, Muziekhistorische monografieën XVIII; Utrecht: Koninklijke Vereniging voor Nederlandse Muziekgeschiedenis, 2005, 479 blz., €49,-, ISBN 90 6375 199 0).

De Vrijmetselarij is tijdens de achttiende en negentiende eeuw waarschijnlijk het grootste genootschap geweest in Nederland indien we het Nut en de politieke partijen even buiten beschouwing laten. Een kwalitatief belangrijk deel van de burgerij, de adel, de intelligentsia verzamelde zich hier voor korter of langer tijd. Het waarom van de aantrekkingskracht is niet altijd even helder. Maar het is heel duidelijk dat van deze organisatie een grote invloed is uitgegaan op maatschappelijk, wereldbeschouwelijk en cultureel terrein.

Wetenschappelijk is de studie van het maçonnieke fenomeen een noodzaak. In het buitenland verschijnen dan ook jaarlijks vele studies over dit gezelschap. Zij vullen gehele bibliotheken. De vaderlandse historici zijn ietwat beschroomd geweest dit niet onbelangrijke onderwerp aan te vatten. Dat is enigszins verklaarbaar. Dit onderzoeksveld kent nogal wat voetangels en klemmen. Het is een beetje een hoofdpijn-onderwerp, die vrijmetselarij. Geen land lijkt dezelfde ideologie te hebben. De gradenstelsels zijn nauwelijks bij te benen. De christelijke, esoterische, deïstische, atheïstische opvattingen en duidingen van de maçonnieke basismythe zijn in elke loge anders, per decennium anders, per eeuw anders, per land anders. De samenstelling en opbouw van de loges varieert in hoge mate.

De onderzoekssituatie is duidelijk verbeterd nadat in 2002 te Leiden een bijzondere leerstoel is ingesteld voor Vrijmetselarij als bijzondere geestesstroming en sociaal-cultureel Europees verschijnsel. Desondanks zijn vooralsnog de studies op dit terrein voor het Nederlandse taalgebied op de vingers van één hand te tellen. Het is dan ook verrassend een grote en grondig gedocumenteerde studie te vinden die een detailgebied betreft: het muziekleven in de vaderlandse loges, tussen 1730 en 1806.

Davies behandelt de verschillende kanten van dit fenomeen in tien hoofdstukken. Aan de orde komen onder meer de gezangbundels uit verschillende perioden, waarbij speciale aandacht krijgen het veelgebruikte *La Lire Maçonne* (1763) en het belangrijke *Gezangboek voor Vrijmetselaars* (1806). Een liedboek uit 1735 is het eerste gedrukte document in onze Republiek waaruit eigen maçonnieke activiteit blijkt. Het bevat tevens de vroegst bekende liederen van deze aard in de Franse taal. Er zijn hoofdstukken gewijd aan het onderzoek naar het voorkomen van muziek en het gebruikmaken van de diensten van al dan niet professionele musici en componisten in de loges van plaatsen als Leiden, Amsterdam en Den Haag. Verder vinden we een analyse van de gebruikte liedteksten en van daarin veel voorkomende thema's, zoals tempel, deugd, vrouwen, Astraea, God, broederschap, universaliteit van de maçonnerie. Het boek heeft maar liefst vijftien appendices. Daarin vinden we bibliografieën van de in Nederland gebruikte Franse en Nederlandse liederen en zangwijzen, en een chronologische lijst van de gedrukte liederen en liedbundels die aanwezig zijn in de bibliotheek van het Haagse Cultureel Maçonniek Centrum prins Frederik. Een uitstekende index — zo vaak een verwaarloosd onderdeel bij historische studies — ontsluit het geheel.